

UOT: 330.4. 338.5

KƏND TƏSƏRRÜFATI MƏHSULLARININ İSTEHSAL XƏRCLƏRİNİN AŞAĞI SALINMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

Eldar Əli oğlu Quliyev, i.ü.f.d., dosent,

Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi, baş mütəxəssis

Tel.: (070) 576-80-41; e-mail: eldar.quliyev@atm.gov.az

Xülasə

Kənd təsərrüfatında iqtisadi səmərəliliyin yüksəldilməsinin əsas istiqamətlərindən biri istehsal xərclərinin aşağı salınmasıdır. İstehsal xərclərinin dəqiqləşdirilməsi və onun aşağı salınması imkanlarının müəyyən edilməsi təsərrüfatın inkişafında davamlılığın təmin edilməsinə yönəldilmiş tədbirlərin hazırlanması və reallaşdırılması üçün zəruridir. Məqalədə müasir şəraitdə kənd təsərrüfatının inkişaf etməsində mühüm rolunu oynayan istehsal xərclərinin aşağı salınmasının və təsərrüfat gəlirlərinin artırılmasının prioritet istiqamətləri təhlil edilmiş və müvafiq tövsiyələr hazırlanmışdır.

Açar sözlər: *kənd təsərrüfatı, resurslar, istehsal, məhsul, məhsuldarlıq, xərclər, mənfəət, iqtisadi səmərəlilik.*

Giriş

Məhsulun istehsal maya dəyəri təsərrüfat fəaliyyətinin ümumi göstəricilərindən biri olmaqla resurslardan istifadə səmərəliliyini, yeni texnika və qabaqcıl texnologiyanın tətbiqi, əməyin, istehsalın və idarəetmənin təşkilinin təkmilləşdirilməsi nəticələrini özündə əks etdirir. Təcrübədə bütün məhsul istehsalçıları öz iqtisadi maraqlarını təmin etmək, məqsədlərinə nail olmaq üçün xərcləri minimuma endirməyi və mənfəət əldə etməyi əsas hədəf olaraq seçirlər.

İstənilən istehsalçı bazara rəqabətqabiliyyətli məhsul təqdim etmək üçün ilk növbədə onun istehsal xərclərini bilməlidir, çünki bu göstəricinin müəyyən edilməsi və təhlili gələcək fəaliyyətin və davamlı inkişafın əsasını təşkil edir. Kənd təsərrüfatında, xüsusilə bitkiçilik sahəsində bu göstərici diqqətlə izlənməlidir. Bitkiçilik məhsullarının maya dəyərinin aşağı salınması istehsalçıya bazara rəqabətqabiliyyətli məhsul təklif etməyə imkan verir. Bunun üçün istehsalçı məhsulun istehsal xərclərinin formalaşması xüsusiyyətlərini, müəyyən növ xərclərin və məhsulun maya dəyərinin hesablanması üsullarını bilməlidir.

Kiçik təsərrüfat sahiblərinin istehsal etdikləri məhsulların həqiqi dəyərinin nədən ibarət olduğunu, hansı texnoloji əməliyyatların xüsusi xərc tələb etdiyini bilməsi sonda təsərrüfat sahiblərinin istehsalın gəlirliliyinə təsir göstərməsini asanlaşdırır. Xərclərin mümkün qədər azaldılması gəlirliliyin bir o qədər yüksəlməsinə imkan verir və fəaliyyət daha rentabelli olur.

Qeyd edilənlərlə əlaqədar olaraq məqalədə fermer təsərrüfatlarında əsas məhsul növləri üzrə istehsal xərcləri səviyyəsinin təhlili və aşağı salınmasına dair tövsiyələrin hazırlanması əsas məqsəd kimi qəbul olunmuşdur.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalına çəkilən xərclərin mövcud vəziyyətinin təhlili

Kənd təsərrüfatı sahələri üzrə məhsuldarlığın artması bir hektar əkin sahəsinə əmək sərfini, eyni zamanda xərcləri və istehsal vasitələrinin istifadəsinin bir qədər artmasını zəruri edir, lakin bir qayda olaraq məhsul vahidinə düşən əmək və maddi xərclərin azalmasına səbəb olur, çünki məhsuldarlıq adətən əlavə xərclərə nisbətən daha sürətlə artır. Azərbaycanda Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin (ATM) Fermer Təsərrüfatı Məlumatlarının Monitorinqi Sistemi (FTMMS) çərçivəsində sahələrdən toplanan məlumatlar əsasında məhsullar üzrə 1 hektara çəkilən xərclər və əldə edilən mənfəət *Cədvəl 1*-də verilmişdir.

Cədvəl 1. Fermer təsərrüfatlarında 2015-2017-ci illərdə bəzi məhsullar üzrə xərclər və mənfəət

Bitkilər	2015		2016		2017		2017-ci ildə 2015-ci ilə nisbətən, %		2017-ci ildə 2016-cı ilə nisbətən, %	
	1 hektara çəkilən faktiki xərc, AZN	1 hektardan mənfəət, AZN	1 hektara çəkilən faktiki xərc, AZN	1 hektardan mənfəət, AZN	1 hektara çəkilən faktiki xərc, AZN	1 hektardan mənfəət, AZN	Xərc	Mənfəət	Xərc	Mənfəət
Buğda	236.3	292.8	248.3	408.6	305.4	441.8	129.2	151.0	123.0	108.1
Arpa	273.6	361.1	221.8	256.3	304.4	324.7	111.3	-10.1	137.2	126.7
Qarğıdalı	278.3	856.5	375.8	1229.6	491.8	1801.9	176.7	2.1 dəfə	130.9	146.5
Kartof	2362.4	3422.8	2296.0	3617.5	2529.3	3475.8	107.1	101.5	110.2	-3.9
Tərəvəz (açıq sahə)	1218.5	2956.1	1274.7	2887.7	2285.4	2932.4	187.5	-0.8	179.3	101.5
Bostan məhsulları	800.4	2086.7	700.9	2278.2	707.8	2933.0	-11.6	140.5	101.0	128.7
Meyvə	731.4	2541.4	760.7	3591.6	1390.5	4621.8	190.1	181.9	182.8	128.7
Üzüm	701.9	1841.7	838.4	1561.2	2248.3	3243.4	32 dəfə	176.1	27 dəfə	2.1 dəfə
Pambıq	489.8	693.5	580.4	395.3	585.7	477.5	119.6	-31.1	101.0	120.8
Şəkər çuğunduru	621.1	1101.9	770.6	927.6	711.1	1224.7	114.5	111.1	-7.7	132.0
Yonca	323.0	490.9	272.2	550.8	381.7	860.6	118.2	175.3	140.2	156.2

Mənbə: Cədvəl FTMMS-in məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Təsərrüfatlardan toplanan məlumatların təhlili göstərir ki, dənli bitkilərdə ən çox xüsusi çəkiyə malik olan buğda və arpa üzrə 2015-ci illə müqayisədə 2017-ci ildə müvafiq olaraq xərclər 26.2 və

11.3% artdığı halda mənfəət buğda üzrə 51% artmış, arpa üzrə isə 10.1% azalmışdır. 2016-cı illə müqayisədə isə 2017-ci ildə müvafiq olaraq xərclər 23 və 37.2% artdığı halda mənfəət 8.1 və 26.7% artmışdır. 2015-ci illə müqayisədə arpa üzrə xərclərin artmasına rəğmən mənfəətin azalması xərclərin düzgün idarə olunmadığını göstərir. Xərclərin artımı mənfəətin artım tempindən yüksək olmuşdur.

Kartof məhsulu üzrə isə xərcin 2017-ci ildə 2016-cı ilə nisbətən 10.2% artmasına baxmayaraq mənfəət 3.9% azalmışdır. Statistik məlumatlara görə, respublika üzrə kartofun orta məhsuldarlığının müqayisə olunan illər üzrə 7.1% artmasına baxmayaraq mənfəət azalmışdır. Sorğu keçirilən təsərrüfatlarda bunu məhsulun qiymətinin aşağı olması və suvarılan torpaqlarda yetişdirilən məhsulun vaxtında satılmadığına görə itkiyə getməsi ilə izah edirlər. Lakin araşdırmalarımız göstərir ki, respublikamızda aqrotexniki qaydalara düzgün əməl edildikdə və sertifikatlaşdırılmış reproduksiya toxumlarından istifadə edildikdə kartofun orta məhsuldarlığını 400 sentnerə qədər artırmaq mümkündür.

Kənd təsərrüfatı müəssisələrində məhsul istehsalına çəkilən xərclər və əldə edilən mənfəət Cədvəl 2-də verilmişdir.

Cədvəl 2. Kənd təsərrüfatı müəssisələri məhsul istehsalına çəkilən xərclər və mənfəət

Bitkilər	2016		2017		2018		2018-ci ildə 2016-cı ilə nisbətən, %		2018-ci ildə 2017-ci ilə nisbətən, %	
	1 hektara çəkilən faktiki xərc, AZN	1 hektardan mənfəət, AZN	1 hektara çəkilən faktiki xərc, AZN	1 hektardan mənfəət, AZN	1 hektara çəkilən faktiki xərc, AZN	1 hektardan mənfəət, AZN	Xərc	Mənfəət	Xərc	Mənfəət
Dənli bitkilər	580.7	282.0	515.7	299.3	450.9	290.8	-22.3	103.1	-12.6	-2.8
Xam pambıq	801.9	150.6	455.4	-2.7	769.1	298.9	-4.1	198.5	168.9	+
Şəkər çuğunduru	595.1	6404.9	1532.2	448.0	1420.0	1036.4	2.4 dəfə	-6.1 dəfə	-7.3	231.3
Tütün	-	-	1068.9	2000.0	936.8	1312.8	+	+	-12.4	-34.4
Yaşıl çay yarpağı	1305.8	118.6	887.0	-80.7	482.5	179.7	-2.7 dəfə	151.5	-45.6	+
Kartof	1779.3	6463.0	2316.6	6314.0	4517.5	6015.6	2.5 dəfə	-6.9	195.0	-4.7
Tərəvəz (açıq sahə)	2461.5	879.1	2025.4	1756.4	1656.0	1477.8	-32.7	168.1	-18.2	-15.9
Bostan məhsulları	1376.3	1630.5	4116.8	1288.6	1603.1	2003.9	116.5	122.9	-61.1	155.5
Meyvə və giləmeyvə	1225.2	755.8	1087.9	2521.0	1920.9	2054.4	156.7	-4.8 dəfə	176.6	-18.5
Üzüm	1947.9	90.0	1581.5	2746.6	2181.8	305.7	112.0	3.9 dəfə	138.0	-9 dəfə

Mənbə: Cədvəl Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hesablanaraq tərtib edilmişdir.

Qeyd edək ki, hazırda rəsmi statistik məlumatlar əsasında fərdi sahibkarlıq təsərrüfatları üzrə bir hektara xərcləri və mənfəəti hesablamaq mümkün deyildir. Bununla əlaqədar *Cədvəl 2*-də müvafiq göstəricilər ancaq kənd təsərrüfatı müəssisələri üzrə verilmişdir.

Cədvəlin məlumatlarının təhlilindən aydın olduğu kimi, 2018-ci ildə kənd təsərrüfatı müəssisələrində dənli bitkilər üzrə 1 ha-a çəkilən xərclər 2017-ci ilə nisbətən 12.6%, mənfəət isə 2.8% azalmışdır. 2016-cı ilə nisbətdə isə xərclər 22.3% azalmış, mənfəət isə 3.1% artmışdır. Xərclər və mənfəətin artım indekslərinin son üç ilin (2016-2018) məlumatlarının təhlili göstərir ki, 2018-ci ildə xam pambıq, şəkər çuğunduru, yaşıl çay və bostan məhsulları üzrə müvafiq olaraq mənfəət göstəricisi daha yüksək kəmiyyət nümayiş etdirmişdir. Yəni çəkilən xərclərin müqabilində mənfəət daha çox artmışdır.

Qeyd etdiyimiz kimi, istehsal xərclərinin səviyyəsinin azalmasında əsas məqamlardan biri məhsuldarlığın artırılmasıdır. 2017-ci ilə nisbətən xam pambıq istehsalında 1 hektara görə xərclər 68.9% artmaqla mənfəət -2.7 manat zərərdən 298.9 manata qalxmış, məhsuldarlıq isə 2 dəfə artmışdır. Xərclərin artım səviyyəsi ilə müqayisədə digər göstəricilərin artım səviyyəsi aşağı olmuşdur. Səmərəli nəticələrə nail olmaq üçün məhsuldarlıq və mənfəət göstəricilərinin səviyyəsi xərclərin artım səviyyəsindən yüksək olmalıdır.

Kənd təsərrüfatı müəssisələrində 2016-2018-ci illər üzrə əsas bitkiçilik sahələrində məhsuldarlıq göstəriciləri *Cədvəl 3*-də verilmişdir.

Cədvəl 3. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində 2016-2018-ci illər üzrə məhsuldarlıq, s/ha

Bitkilər	2016	2017	2018	2018-ci ildə 2016-cı ilə nisbətən, %	2018-ci ildə 2017-ci ilə nisbətən, %
Dənli bitkilər	34.1	29.2	27.8	-18.5	-4.8
Xam pambıq	18.3	8.9	17.0	-7.1	191.0
Şəkər çuğunduru	522.0	342.0	441.0	-15.5	128.9
Tütün	-	15.3	12.7	+	-17.0
Yaşıl çay yarpağı	15.4	9.7	7.9	-48.7	-18.6
Kartof	127.0	135.0	211.0	166.1	156.3
Tərəvəz (açıq sahə)	298.0	238.0	180.0	-39.5	-24.4
Bostan məhsulları	229.0	182.0	183.0	-20.1	100.5
Meyvə və giləmeyvə	30.6	42.2	47.7	155.9	113.0
Üzüm	54.2	58.4	69.0	127.3	118.2

Mənbə: *Cədvəl Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.*

Cədvəl 2 və *Cədvəl 3*-də verilən statistik və hesablanmış məlumatların təhlili göstərir ki, kənd təsərrüfatı müəssisələrində 2018-ci ildə dənli bitkilər üzrə məhsuldarlıq 2016-cı ilə nisbətən 18.5%, 2017-ci ilə nisbətən 4,8% azalmış, xərclər üzrə isə azalma müvafiq olaraq 22.3%

və 12,6% təşkil etmişdir. Məhsuldarlıq və xərclər göstəricilərinin qeyd edilən dinamikası fonunda 2018-ci ildə mənfəət 2016-cı ilə nisbətən 3.1% artmış, 2017-ci ilə nisbətən isə 2.8% azalmışdır. Cədvəlin məlumatlarından göründüyü kimi, təhlil edilən dövrdə uyğun dəyişikliklər digər məhsullar üzrə göstəricilərə də aid olmuşdur. Eləcə də xərclərin artması tempi məhsuldarlığın yüksəlməsini qabaqlamışdır. Nəticədə mənfəət azalmışdır. Xərclərin artması, əslində məhsuldarlığın və məhsulun keyfiyyətinin artmasına xidmət etməlidir. Onu da qeyd edək ki, 2017 və 2018-ci illərdə istehsal resurslarının qiymətlərində elə ciddi dəyişiklik olmamışdır. Məhsulların satış qiymətlərində isə əvvəlki illə müqayisədə az da olsa, artım müşahidə olunmuşdur.

Onu da qeyd edək ki, istənilən təsərrüfat formasında eyni kənd təsərrüfatı məhsullarının maya dəyərinin strukturunda əkinçilik səviyyəsində, istehsalın texniki təchizatı, məhsuldarlıq və baş sayına görə məhsuldarlığı, əmək məhsuldarlığı və s. fərqləri mövcuddur. Bunlar həm təbii amillərin təsiri ilə, həm də fərqli idarəetmə ilə bağlıdır.

Kənd təsərrüfatında istehsal xərcləri səviyyəsinin aşağı salınmasının əsas istiqamətləri

Kənd təsərrüfatında məhsulun maya dəyərinin azalmağa doğru dəyişməsinə müsbət təsir göstərərək təsərrüfat fəaliyyətində əsas nəticə olan gəlir amilinin formalaşmasına imkan verən tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, kənd təsərrüfatının inkişafı istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər məhsulun maya dəyərinə dolayı yolla təsir edir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının maya dəyərinə birbaşa təsir göstərən əsas amillər isə əmək məhsuldarlığının və sahə vahidinə düşən məhsuldarlığın artmasıdır.

Ramil Hüseyn qeyd edir ki, bazarda rəqabətqabiliyyətli olmaq üçün xərclərin azaldılması böyük əhəmiyyətə malikdir. Xərclərin azaldılmasının əsas mənbələrindən biri də məhsuldarlığın artırılmasıdır (5).

Bu amil kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalında daha diqqətlə nəzərə alınmalı və texnoloji inkişaf tempi daima gözlənilməlidir. Texnoloji inkişaf nəticəsində məhsuldarlığın artırılması əməkhaqqının artmasına da təsir edir. Lakin məhsuldarlığın bu artımını üstün artım təşkil etməlidir. Əmək məhsuldarlığının üstün artımı əməkhaqqının artımı ilə müqayisədə istehsal xərclərinin səviyyəsini birbaşa azaldır.

Qeyd edək ki, texnoloji inkişaf səviyyəsindən düzgün istifadə və keyfiyyətli məhsul istehsalı məhsulun rəqabətqabiliyyətli olmasına tam şərait yaradır. Yəni həm qiymət amilinin, həm də keyfiyyət amilinin düzgün tənzimlənməsi təsərrüfat gəlirlərinin artmasına imkan verir. Kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan iri müəssisələrdə və şirkətlərdə əmək məhsuldarlığı və əmək tutumu, əsas fondlardan düzgün istifadə etməklə fondverimi və fondtutumu kimi göstəricilərə diqqət yetirilmədiyindən gəlirləri çox az olur və bəzən zərərlə nəticələnir. Bu halda belə təsərrüfatlar inhisarçılıq mövqeyi tutmaqla digər kiçik təsərrüfatların inkişafına ciddi maneələr yaradırlar.

Texniki avadanlıqların mövsümiliyindən asılı olaraq xüsusi yerlərdə saxlanması da xərclər tələb edir ki, bu da əlavə xərclərin yaranmasına səbəb olur. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə məşğul olan təsərrüfatlarda istifadə edilən texnikanın faydalı iş əmsalını artırmaq üçün digər təsərrüfatlara xidmətin təşkil edilməsi və ya təsərrüfatın böyüdülməsi məqsəduyğundur. Yəni əsas vəsaitlərə malik olan təsərrüfatlar əsas vəsaitləri olmayan təsərrüfatlara xidmət göstərməklə istifadədə

olan texnikanın faydalı iş əmsalını artırma bilirlər. Bəzi hallarda kənd təsərrüfatında innovativ texnologiyalar tətbiq olunarkən əsas fondların artması müəyyən mərhələdə xərcləri də artırma bilər. Bu, amortizasiya ayırmalarının artması ilə bağlı olur. Lakin son nəticədə məhsuldarlığın yüksəldilməsilə carı xərclərin səviyyəsi aşağı düşür.

Məhsulların satışının təhlilində əsas göstərici maya dəyəri (istehsal və satış xərcləri) və bazar tələbindən asılı olaraq satış qiymətidir. Müəyyən bir məhsul növünün maya dəyərinin təhlilini aparmaq üçün fermer bu növ məhsulun istehsalını əhatə edən bütün xərc göstəricilərinə sahib olmalıdır. Onlar bu göstəriciləri mühasibat sənədlərindən götürür (Qeydlər kitabı, ödəniş tapşırıqları, hesab-fakturalar və s.) (3).

Müəssisə və təsərrüfatların səmərəli idarəetmə sistemində kənd təsərrüfatı məhsullarının maya dəyərinin müəyyən edilməsi və ona nəzarət mühüm yer tutur. Xərc göstəricilərinin izlənməsi üçün kiçik təsərrüfatlarda da sadə uçot sisteminin aparılması məqsəduyğundur. Xərclərin hesablanması qarşıya çıxan bir sıra iqtisadi problemləri həll etmək üçün lazımdır. Bu problemlərə məhsulların qiymətinin əsaslandırılması, mənfəət həcmnin və istehsalın rentabellik səviyyəsinin hesablanması, istehsal xərclərinin təhlili, müxtəlif təşkilati və texniki tədbirlərin iqtisadi səmərəliliyinin müəyyən edilməsi və s. aid edilir. Qeyd edilən bu problemlərin həlli istehsalçıya keyfiyyətli və istehlakçını qane edəcək qiymətə məhsul istehsalına imkan verir ki, nəticədə istehsalçı tərəfindən bazara rəqabətqabiliyyətli məhsul təklif olunur.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, xərclərin azaldılması və qənaət edilməsi təcrübəsinə daha çox iri kənd təsərrüfatı müəssisə və şirkətlərində rast gəlinir. Kiçik təsərrüfatlarda (1-5 ha torpaq sahəsi, 1-5 baş iribuynuzlu heyvanları olan) xərclərə qənaət edilməsi əsasən keyfiyyətli toxum və tinglərdən, cins heyvanlardan istifadə etməklə məhsuldarlığı yüksəltmək, çəkilən hər manat xərcə görə gəlirləri artırmaq prinsipi daha düzgündür.

Dünya təcrübəsində xərclərin azaldılması üçün yeni üsullar axtarılır. Məsələn, təcrübə göstərir ki, heyvandarlıqda südün məhsuldarlığını və yağlılığını artırmaq üçün ən azı 5 adda yem (yaşıl kütlə, qarğıdalı silosu, qüvvəli yem, soya, quru ot, yonca) verilir. Qüvvəli yem əsasən arpa və buğdadan alınır. Bu məhsullar bitkiçilikdə alınan saman yan məhsul olmaqla ölkəmizdə tam istifadə olunmur. Qeyd edək ki, heyvandarlıq üçün arpa və buğda əkildikdə onun yaşıl halda biçilib konservləşdirilərək heyvanlara verilməsi halında yem üçün geniş əkin sahələrinə, çox adda yem istehsalına ehtiyac yaranmır və xərclərin qənaətinə imkan verir. Digər tərəfdən, yem üçün nəzərdə tutulan arpa və buğdanın yaşıl biçilməsi torpaqdan ikinci dəfə istifadəyə imkan yaradır.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üçün lazım olan istehsal vasitələrinə tələbatın yerli istehsal hesabına ödənilməsinin genişləndirilməsi də xərclərin səviyyəsinin aşağı salınmasına təsir göstərən amil kimi çıxış edə bilər. Qeyd edilənlərə ölkəmizdə müvafiq imkanlar çərçivəsində müəyyən növ toxum, ting və mineral gübrələrin istehsalı, kənd təsərrüfatı texnikaları üçün bəzi ehtiyat hissələrinin istehsalı, qablaşdırma materiallarının və onlar üçün lazım olan xammalın istehsalı, yerli damazlıq heyvanların yetişdirilməsi, bəzi qoşqu maşınlarının istehsalı və s. aid edilir.

Eyni zamanda, istehsal prosesinin səmərəliliyinin və əmək məhsuldarlığının artırılması iş vaxtının səmərəli təşkili, iş vaxtı zamanı boşdayanmanın azaldılması, avadanlıqların nasazlığı və ya işçi qüvvəsinin aşağı səviyyədə olması səbəbindən baş verən iş vaxtı itkisinin azaldılması ilə mümkündür. Yəni ilk növbədə bu kimi qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi aqrotexniki tədbirlərin vaxtında keyfiyyətli yerinə yetirilməsinə də imkan verir.

Nəticə

İstehsal xərclərinin səviyyəsinə nəzarət təsərrüfatın səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan istehsal xərclərinin ümumiləşdirilmiş göstəricisi kimi maya dəyərinin aşağı salınması yollarının aydınlaşdırılması daim diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal xərcləri səviyyəsinin aşağı salınmasının əsas istiqamətləri aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

- *sahədən (bir başdan) məhsuldarlığın artırılması;*
- *əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi;*
- *istehsal resurslarından səmərəli istifadə edilməsi;*
- *xərclərə qənaət edilməsi və xərclərin düzgün idarə olunması;*
- *innovativ texnologiyaların düzgün tətbiqi və idarə olunması.*

İstehsal müddətində ən çox itki xammal, yem, toxum, yanacaq və digər maddi dəyərlərin, məhsulların istifadə müddətinin, eyni zamanda işçilərin və avadanlıqların iş vaxtının düzgün idarə olunmadığı halda baş verir. Burada istehsalın səmərəliliyini və bütövlükdə sahibkarlıq fəaliyyətini genişləndirmək üçün mövcud olan ən böyük ehtiyatlar və imkanlar istifadəsiz qalır. Odur ki, istehsal proseslərinə və əlaqədar xərclərə effektiv nəzarət olmadan istehsalın səmərəliliyini artırmaq və daxili istehsal ehtiyatlarını səfərbər etmək mümkün deyildir.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin Fermer Təsərrüfatı Məlumatlarının Monitorinqi Sistemi, 2015-2017-ci illər üzrə göstəricilər.
2. Абрамов Н.В. Анализ доходов и расходов в с/х предприятии /Учет в с/х -2009. № 11. с. 14-16.
3. М.А. Конаков, А.П. Конаков. Организация и экономические основы фермерских хозяйств. М. Издательский центр «Академия», 2004. -256 с.
4. S.Ə. Kərimov. “Yeyinti sənayesi məhsullarının keyfiyyətinin yüksəldilməsi yolları”. Bakı, “Xəzər Universiteti” nəşriyyatı -2012, 224 s.
5. Ramil Hüseyn. “Aqrar rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalı: qloballaşmanın çağırışları və inkişaf imkanları”. Bakı 2018, “Avropa” nəşriyyatı, 408 səh.
6. www.dslib.net/economika-xoziajstva/izderzhki-proizvodstva-i-puti-resursosberezheniya-v-selskom-hozjajstve.html.
7. Azərbaycan kənd təsərrüfatı göstəriciləri, www.stat.gov.az, 28.11. 2019

PhD., docent Eldar Ali oglu Guliyev

Agricultural Economics Research Center

Baselines of Lowering Production Costs of Agricultural Products

Summary

One of the main directions of increasing economic efficiency in agriculture is to reduce the cost of production. Identification of production costs and identification of opportunities for their reduction is important for the development and implementation of measures for sustainable economic development. The article analyzes the priority areas of reducing production costs and increasing farm incomes, which play an important role in the development of agriculture in modern conditions.

Keywords: *agriculture, resources, production, product, productivity, costs, profit, efficiency*

Д.ф.э.н., доцент Гулиев Эльдар Али оглы

Центр аграрных исследований

Пути снижения издержек производства продукции сельского хозяйства

Резюме

Одним из основных направлений повышения экономической эффективности в сельском хозяйстве является снижение себестоимости продукции. Определение производственных затрат и определение возможностей для их снижения имеет важное значение для разработки и реализации мер по устойчивому экономическому развитию. В статье анализируются приоритетные направления снижения себестоимости продукции и увеличения доходов фермерских хозяйств, которые играют важную роль в развитии сельского хозяйства в современных условиях.

Ключевые слова: *сельское хозяйство, ресурсы, производство, продукция, урожайность, издержки, прибыль, экономическая эффективность.*